

MEVLEVİLİK VE BEKTÂŞİLİK’TEKİ BAZI BENZEŞMELERE DAİR

Altan ÇETİN*

Öz

Türklerin İslâm’ı kabulleriyle bu süreçte roller oynamaya başlamaları, siyasi sahada olmak üzere pek çok zeminde cereyan etmiş bir keyfiyettir. Dini sahada bu cümleden tasavvuf alanında da Türklerin önemli katkıları olmuştur. Temelleri Anadolu’da atılan, asırlarca milletimize mana kazandıran, Türk kültürünü etkileyen ve toplumun esasını teşkil eden Mevlevilik, Bektâşilik ve Bayramilik gibi tasavvufi yapılar temel taşı hükmüne geçmişlerdir. Örneğin klasik bir tarikat yapılanması olmasa da etkileşimleri gösteren bir örnek olması bakımından, Ahilerin, Bektâşi ve Mevleviler dışında, dönemin önemli tarikatlarından Babaî, Rufâ’î, Kâdirî ve Haydarî tarikatları ile de türlü münasebetleri ve yakınlıkları olduğu bilinmektedir. Bu cümleden Mevlevî Bektâşi erkânındaki bazı benzerlikler incelendiğinde adab ve erkân düzeyinde bazı yakınlıklar dikkati çeker. Şüphesiz bu iki tarikatın menşe birliği nedeniyle diğerleri ile de müşterek noktaları vardır. İşte bu çalışma bu iki tarikatın benzediği noktaları tespiti hasr edilecektir. Bilindiği gibi, geniş Osmanlı coğrafyasına yayılmış iki büyük tarikattan biri Bektâşilik, diğeri de Mevlevilik. Bektâşilik tarikatı, ismini Hacı Bektâş Veli ve Mevlevilik de, Hz. Mevlâna’dan alır. Bu iki veli, aynı zaman diliminde yaşamıştır. Özellikle Bektâşiliğe ait yazılı kaynaklarda, gerek Mevlâna’nın gerekse Mevlâna üzerinde büyük etkisi bulunan Şems-i Tebrizî’nin Hacı Bektâş Veli’nin halifesi olduğu yönünde kayıtlar bulunmaktadır. Mevlevilikle Bektâşilik arasındaki ilişkiler, henüz bunlar bir tarikat hüviyetinde kurumlaşmamışken, mekûbevi/tarihi kaynaklara göre daha Mevlânâ ile Hacı Bektâş Veli’nin sağlıklarında başlar. Mevlevilik ve Bektâşiliğin bir tarikat olarak XV-XVI. yüzyıllarda kurulmasından sonra birbirleriyle ilişki ve etkileşim devam eder. Zamanla Bektâşilik ile Mevlevilik arasındaki bağ güçlenir. Bir kısım Mevleviler, Bektâşilikle kaynaşır, süreçte son zamanlarda (19. asır) bir kısım Mevlevilerle kaynaşır ve bu durum Osmanlı Devleti’nin sonuna kadar sürer.

Anahtar Kelimeler: Mevlevilik, Bektaşilik, tasavvuf, Hacı Bektaş Veli, Mevlana

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara/Türkiye, altanoides@yahoo.com.
DOI: 10.12973/hbv.78.191

ON SOME SIMILARITIES BETWEEN MAWLAVİYAH AND BEKTASHİYAH

Abstract

With conversion of Turks to Islam, they have started playing a role mainly in political and other areas, and this has been a common occurrence. In religious scope, Turks have made significant contributions in terms of Sufism. Sufi structures, such as Mawlaviyah, Bektashiyah and Bayramiyah, whose foundations have been laid in Anatolia, have influenced the Turkish culture, formed the basic principles of the community, and have become keystones of the community. For example, although not being a classical Sufi structure, it is known that Akhism has close relations not only with Mawlaviyah and Bektashiyah, but also with other prominent Sufi orders of the time such as Babaiyah, Rufaiyah, Kadiriya and Haydariya. When similarities between Mawlaviyah and Bektashiyah are examined from this perspective, several parallels in terms of manners (adab) and rules of conduct (erkân) stand out. Obviously, these two Sufi orders have common grounds because of their common origin. This study aims to identify these similarities between the two Sufi orders. As is well known, Mawlaviyah and Bektashiyah are the two major Sufi orders that spread throughout the Ottoman land. The Bektashiyah order takes its name from Haji Bektash Veli, and the Mawlaviyah order takes its name from Mawlana Jalaluddin Rumi. These two saints are contemporaries. There are records, especially in written documents of Bektashiyah, indicating that both Mawlana and Shams Tabrizi, who had a great influence on Mawlana, were actually successors of Haji Bektash Veli. According to anecdotal and historical records, the close relations between these two orders had begun even before Mawlaviyah and Bektashiyah were established as Sufi orders and while both Mawlana and Haji Bektash Veli were alive. After Mawlaviyah and Bektashiyah were established as Sufi orders in the 15th and 16th centuries, their close relations continued. In the course of time, these close relations have strengthened even further. Some Mawlavi dervishes emerged with Bektashiyah in the 19th century and this continued till the end of the Ottoman Empire.

Keywords: Mawlaviyah, Bektashiyah, sufism, Haji Bektash Veli, Mawlana

Giriş: Erenlerin Yolunda

Türklerin İslâm'ı kabulleriyle bu süreçte muhtelif sahalarda önemli roller oynamaya başlamaları, siyasi sahada olmak üzere pek çok zeminde cereyan etmiş bir keyfiyettir. Dini sahada bu cümleden tasavvuf alanında da Türklerin önemli katkıları olmuştur. Bu noktada İslâm medeniyeti havzasında oluşan mistik kültürün adı olan tasavvuf, insanın kalbî-ruhanî-ahlakî dünyasını derinleştirerek hakikatin önündeki engelleri kaldırma faaliyeti olarak tarif edilebilir. Aslında bu hedef İslâm dininin de hedefidir. Fakat ilimlerin konuları ve tartışma meseleleri çoğaldıkça adeta bir ihtisaslaşmaya gidilmiş ve insanın iç dünyasının imar ve ihyası sufilerin payına düşmüştür. Sufilerin bir kısmı medeniyeti oluşturan diğer ilimler ve sanat dallarıyla uğraştıkları gibi, farklı ilim dallarında derinleşen bazı âlimler de aynı zamanda sufidir (Kara, 2006: 3).

Tasavvufun Türklerle alakası çok geniş bir sahanın ve sürecin tarihini oluşturur. Kadim tasavvuf kültürü değişik boyutlarıyla incelendiğinde bazı farklı tarikat süreklileri arasında benzerliklerin olduğu ilk andan itibaren dikkati ve merakı çeker. Bu süreçte Türklerin Anadolu'yu fethetmeleriyle birlikte tasavvufun önünde yeni bir saha da açılmıştır. Temelleri Anadolu'da atılan, asırlarca milletimize mana kazandıran, Türk kültürünü etkileyen ve toplumun esasını teşkil eden Mevlevilik, Bektâşilik ve Bayramilik gibi tasavvufi yapılar temel taşı hükmüne geçmişlerdir. Örneğin klasik bir tarikat yapılanması olmasa da etkileşimleri gösteren bir örnek olması bakımından, Ahilerin, Bektâşi ve Mevleviler dışında, dönemin önemli tarikatlarından Babaî, Rufâî, Kâdirî ve Haydarî tarikatları ile de türlü münasebetleri ve yakınlıkları olduğu bilinmektedir (Köksal, 2010: 55; Sabuncu, 1989: 1). Bu cümleden olarak, Mevlevilik-Bektâşilik ve dahi Ahilik arasında da benzer irtibatlar menkıbevi tarihi bazı şahitlikler münasebetiyle tespit edilmektedir. Velâyet-nâme'de bulunan Sarı İsmail adlı şahsın Hacı Bektâş Hünkâr tarafından Mevlânâ'ya gönderilmesi, ısıttığı suda şeyhi yıkanmadan kendisini Konya'ya bir kitabı almaya yolladığını anlattığında, Molla Celal, 'bu sözlere Hünkâr Hacı Bektâş Veli katına her gün yendi deniz, sekiz ırmak uğrar. Onların suya girmeye ne ihtiyaçları var ki böyle dedin erenler' sözleri ve "O zamanlar Kırşehir'in adı Gülşehir'ydi. Camileri, mescitleri, medresele-ri çoktu, mamurdu. Şehirde müderrisler, bilginler, olgunlar vardı. Bunların içinde, Ahi Evran adlı bir er vardı ki Denizli'den Konya'ya oradan Kayseri'ye gelmiş, Kayseri'den kalkıp Gülşehir'ne gelerek yerleşmişti. Fütüvvet ehlinin ulusuydu, fakat aslını, soyunu ne-reli olduğunu kimse bilmez, çünkü gayb erenlerindedir. Onu, Sadreddin-i Konevî, âleme bildirdi. Bu erin pek çok kerameti vardır, gün gibi meşhurdur. Hacı Bektâş'la Ahi Evren, birbirlerini pek severlerdi. Hattâ Ahi Evren, bir gün sohbet ederken kim dedi, bizi şeyh edinirse şeyhi, Hacı Bektâş Hünkâr'dır. Molla Celaleddin'i, Şems-i Tebriz, derviş yaptı." (Gölpınarlı, 1995: 48-49) kayıtları bu üç şahsın müşterek dünyaları ve alakalarına dair fikir verebilir. Hacı Bektâş ve diğer bahsi geçen şahısların kendi döneminin tüm sosyal, dini ve mistik hareketleri ile ilişki içerisinde olduğu bilinen bir gerçektir; ancak bunları belirlemek zor, hatta kronolojik olarak düşük bir ihtimaldir (Balıyet ve Yalçın, 2010: 150). Bu sisler arasındaki malumata rağmen menkıbelerle çevrelenmiş bilgilerden, edebi metinlerden, tarihi şahitlikler ve bazı benzeşen kavram tespitle-ri ile bu ilişkilerin müşterekleşen yönleri müşahhas olarak tespite çalışılmalıdır. Bu cümleden, Mevlevî Bektâşi erkânındaki bazı benzerlikler incelendiğinde adab ve erkân düzeyinde bazı yakınlıklar dikkati çeker. Şüphesiz bu iki tarikatın menşe birli-ği nedeniyle diğerleri ile de müşterek noktaları vardır. İşte bu çalışma bu iki tarikatın benzediği noktaları tespite hasr edilecektir. Bilindiği gibi, geniş Osmanlı coğrafya-sına yayılmış iki büyük tarikattan biri Bektâşilik, diğeri de Mevlevîliktir. Bektâşilik tarikatı, ismini Hacı Bektâş Veli ve Mevlevilik de, Hz. Mevlâna'dan alır. Bu iki velî, aynı zaman diliminde yaşamıştır. Özellikle Bektâşiliğe ait yazılı kaynaklarda, gerek Mevlâna'nın gerekse Mevlâna üzerinde büyük etkisi bulunan Şems-i Tebrizî'nin

Hacı Bektâş Velî'nin halifesi olduğu yönünde kayıtlar bulunmaktadır. Ayrıca, Mevlevîlikte Şems ve Veled kolu olmak üzere iki kolun bulunduğu, Şems kolunun Bektâşîliğe daha yakın olduğu... şeklinde görüşler de vardır. Bunlar mekbevi bilgiler arasında irtibata ve benzeşmelere yol açan durumlara dair ilk emmareler olarak değerlendirilebilir. Hacı Bektâş Velî Velâyetnâmesi'ne göre Hazret-i Mevlâna'yı "monla (molla)"ıktan kurtaran ve onu Tanrı Aşkı'na düşüren, yani Bektâşî yapan Hz. Pîr'in halifesi Şems-i Tebrizî olduğu bu sebeple de bahsedilen şemsi kolun Bektâşîliğe yakınlığı ifade edilmektedir. Mevlevîliğin ve Bektâşîliğin kültürümüze en büyük ve en kalıcı katkısı, hiç şüphe yok ki, edebiyatlarıdır. Edebiyatımızda, zengin bir "Mevlevî edebiyatı" gibi zengin bir "Bektâşî edebiyatı" (Temizkan, 1946: 5-39) da vardır." Bu bakımdan Bektâşîlik ve Mevlevîlik müşterek bir umranın parçaları olarak bazı benzeşmeler de gösteren yönleri ile kültür hayatımızda yerlerini almışlardır.

Merakı celbeden ilk husus, bu benzerliklerin neden kaynaklanmış olduğudur. Şüphesiz bunun ilk ve temel cevabı İslâmiyet olacaktır. Bektâşîlik ve Mevlevîlik esas olarak Kuran merkezli bir dinin hayattaki tatbik şekilleridir. İktibas ve ilhamlarını bu dinin özünden alırlar. Dolayısıyla bazı benzeşmelerin olması en genel çerçevede garip bir durum olmamalıdır. Hz. Muhammed'e intisap elbette bu siyapta en önemli diğer bir saiktir. Dinin tatbikinde ilk numune olan Hz. Peygamber Mevlevî ve Bektâşî ihtifallerinde kendisi odakta olan kişidir. Ehl-i Beyt'e duyulan büyük sevgi de bu cümleden değerlendirilmelidir. Hz. Peygamberin bizatihi kendisi bu benzeşmenin esasını oluşturur. Zira Mevlevî ve Bektâşî semâ ve semâhlarında esas tema Hz. Peygamberin miracıdır. Dolayısıyla benzeşmenin sebepleri düşünülürken bu esas göz ardı edilmemelidir.

Bunun ötesinde düşünceyi biraz daha devam ettirdiğimizde, benzeşmenin sebebi olarak tarikat kavramına dair içeriğin oluşturduğu gerçeklik ortaya çıkar. Zira İslâm tasavvufu erkân ve adabı ile ortaya çıkarken benzer içerikler farklı yorumlar olarak İslâm'ın ilk beş asrı içerisinde oluşumunu tamamlamıştır. Bunun sonrasında Kadirilik, Kübrevilik, Nakşibendilik, Halvetilik, Mevlevîlik, Bektâşîlik gibi pek çok tarikat yolu ortaya çıkmıştır. Bunlar yolları ve yorumları farklı olsa yukarıdaki aynı özden beslenen ve benzer hiyerarşik yapılar arz eden dini kurumlar olarak ortaya çıktılar. Dolayısıyla bunlardaki benzerliklerin söz konusu olması menşe ve mebdde birliğine dair olarak görülmelidir. Bu noktada Mevlâna ve Hacı Bektâş'ın Melami esasında dervişler olmaları bu manada yakınlaşmanın diğer bir saiki olabilir (Gölpınarlı, 1991: 269, 284). İslâm çerçevesinde başlayan kavram içeriği tasavvuf özelinde gelişerek devam etmiş dolayısıyla müşterek yaklaşımlar söz konusu olmuştur.

Tarikat müessesesi belirli bir eğitim ve olgunlaşma süreci olarak Müslüman toplumlarda uzun asırlar tesir icra ederken bu benzer yapılar adeta prizmadan yansıyan renkler gibi tarihte aynı esasın farklı yansımaları olarak yer almışlardır. Mevlevîlik ve

Bektâşilikteki benzeşmenin sebepleri değerlendirilirken bu nokta gözden kaçırılmamalıdır. Dolayısıyla kültürel süreç tarihi mebdde kadar bu benzeşmelerin tespitinde önemlidir.

Türk siyasi tarihinin XIII-XVI. yüzyıllar arasındaki şekillenmesinde Anadolu'da mevcut tarikat veya teşkilâtlardan özellikle Bektâşilik, Ahilik ve Mevlevîliğin diğer oluşumlardan daha önde olduklarını ve önemli görevler üstlendiklerini görülür (Köksal, 1989: 62). Bu bakımdan bunlar arasında bazı ilişkiler, yakınlaşmalar, benzeşmeler ve bazen de farklılaşmalar olması tabiidir. Esas olan bunların ilmi yollardan tespiti ve anlaşılmasıdır. Fuat Köprülü bu cümleden olarak Ahi-Bektâşi müşahabetine dair *“Biz, Bektâşilik ve -ondan pek az farklı olan- Kızılbaşlıkla Ahilik arasında âyin ve erkân itibarıyla büyük bir müşâbehet görmekteyiz. Binâenaleyh Ahilerin sekizinci asır sonlarında Bektâşi adını alarak silsilelerini Hacı Bektâş Veli'ye isnad ve îsâl etmeleri bize göre baîd bir ihtimal değildir. Bu ihtimal kabul edilmese bile, her hâlde Ahilik'in Bâtını mâhiyeti inkâr edilemez. Fütüvvet hakkında yukarıdan beri zikrettiğimiz müteaddid kaynakların esaslı bir tahlili, öyle zannediyoruz ki bu faraziyyeleri teyid ve takviye edecektir”* (Köksal, 1989: 68) tespitleriyle bu duruma işaret etmişti.

Mevlevîlik-Bektâşilik benzeşmelerini tespitinde iki tarikatın kurucularının benzeşen yönleridir. Tarihi ve kültürel umumi çerçeveler yanında, bu yapıların kendi kuruluş ve gelişim süreçleri de bu benzeşmenin saikleri hakkında bilgi verebilecektir. Bu bakımdan konu incelendiğinde her iki tarikatın kurucu piri sayılan Hz. Mevlânâ ve Hacı Bektâş Veli Hazretleri 13. asırda yaşamış, o devrin dini ve kültürel yapısında yetişmiş ve şekillenmiş iki büyük erendir. Bu bakımdan tarikatların içeriğindeki benzeşmeler devrin tarikat çerçevesinin umumi yapısının bu tarikatlara yansımada aranmalıdır. Bunun yanında her iki tarikat piri de Horasan menşelidir. Anadolu'ya oralardan akıp gelen ruhun iki temsilcisidirler. *“Horasan kaynaklı bu zenginlik, bir mozaik değil ama muazzam ve dengeli bir halita oluştuyordu. Bu halita aynı zamanda devleti kuran iradenin toplumsal dinamiklerini oluştuyordu”* (Köksal, 1989: 69). Bu bakımdan zaman ve mekân itibarıyla bu iki tarikat benzer tarihi ve coğrafi şartların ve kültür ortamının ürünüdürler. Bunun yanında Konya ve Nevşehir gibi birbirine yakın iki merkezde ortaya çıkmışlardır. Dolayısıyla bu tarikatların hikâyesi Anadolu'yu aydınlatan sürecin ve sürecin bir parçasıdır.

Mevlevîlikle Bektâşilik arasındaki ilişkiler, henüz bunlar bir tarikat hüviyetinde kurumlaşmamışken, menkıbevi/tarihi kaynaklara göre daha Mevlânâ ile Hacı Bektâş Veli'nin sağıklarında başlar. Mevlevîlik ve Bektâşiliğin bir tarikat olarak XV-XVI. yüzyıllarda kurulmasından sonra birbirleriyle ilişki ve etkileşim devam eder. Zamanla Bektâşilik ile Mevlevîlik arasındaki bağ güçlenir. Bir kısım Mevlevîler, Bektâşilikle kaynaşır, süreçte son zamanlarda (19. Asır) bir kısım Mevlevîlerle kaynaşır ve bu durum Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar sürer (Pilav, 2015: 110). Bu

bakımdan en temel kavramlardan en geniş erkâna kadar bazı benzeşmelere tesadüf edilir ki bu tabiidir. Örneğin can kelimesi bu bakımdan ve bu yapılarıdaki önemi- ne binaen ilk başta zikredilebilecek bir kavramdır. Lakin burada bu benzeşmelerin hangi yüzyılda başladığı konusu metinler bazında incelenerek ayrıntılı ele alınması gereken bir meseledir.

Bir giriş denemesi olan bu çalışmada bu iki tarikatın ilişkisini somutlaştırmak adına temel bazı kavramlardan yola çıkılabilir. Mesela, “*Can kelimesinin aslının Sanskritçe olduğu ileri sürülmüş, buradan Farsça’ya geçmiş ve farklı anlamlar kazanarak Çince ve Arapça dâhil belli başlı şark dilleriyle Türkçe’de birbirine yakın şekilde telaffuz edilmiştir.1 Türkçe Sözlük’te can; 1. insan ve hayvanlarda yaşamayı sağlayan ve ölümlü vücuttan ayrılan madde dışı varlık, 2. yaşama, hayat, 3. güç, dirlik, 4. kişi, 5. insanın kendi varlığı, özü, 6. gönül, 7. Bektâşîlik ve Mevlevîlik’te tarikat kardeşi*” (Çınar, 2007: 230) manasındadır. Görüleceği üzere “can” kelimesi her iki tarikatta da kardeş manasında kullanılır. Gelin canlar bir olalım sözleri bugün bile hala insanımızın gönlünde dolaşan bir kavram olarak son derece önemlidir. Bu cümleden “*Canlar yatağı*” tabiri özellikle Mevlevî ve Bektâşî dervişlerinin gece kaldıkları yerlere verilen ad olarak görülür” (Cebecioğlu, 2004: 116; Korkmaz, 1994: 67-68).

Lakin bu konun teferruatlı tespiti adına yüzyıl ve eser boyutunda karşılaştırılmalı metin okumaları yoluyla çalışmalar yapılması zarureti vardır. Burada bir örnek olarak vereceğimiz Nihani (ö. 1906) tarafından yazılan Hacı Bektâş Velayetnamesinde Hz. Mevlânâ ile alakalı kayıtlar görülmesi bu söylediğimizi somutlaştırır (Kurtoğlu, 2015: 240-241). Burada, Velayetname’de görülen bilgiler cümlesinden olan, Sarı İsmail adlı bir şahsın Hacı Bektâş tarafından Hz. Mevlânâ’ya gönderilmesi meyanında metinler vesilesi ile Hz. Mevlânâ’ya atıf vardır.

*Buyurdu ilügüm tîz Konya’ya var
Celâle’-d-âdîn’e eyle 'arz u ahbâr
Katında vardır onun bir kitâb hem
Ber-â-ber al getir kim gâyet elzem
Suluca Karaöyük’de olurdum
Ki Bektâş hizmetin cândan kılardum
Çü etmişdim biraz su birgün ihrâr
Dedim tenhâda ey sultân-ı ahrâr
Rızâ-yı Hak’dır emrin imtisâli
N’ola bu dem edersen igtisâli
Hemân-dem emr-i âli oldu sâdır*

Ki Konya şehrine var muktezâdır

Celâle'd-dîn'e bizden sen selâm et

Çü vardır bir kitâb ahz-ı kelâm et

Son dönem bir Bektâşi metninde görülen bu kayıtlar uzun asırların oluşturduğu bir irtibatın varlığının ve yorumu dayalı olmadığına yakın döneme dair şahitliklerinden gibidir. Metnin Bektâşiliğin men' edilmesinden sonra (1878-79) yazıldığı da burada ifade edilmelidir. Bu benzeşmelerin bir sebebi olarak, 1826 sonrasında Bektâşilerin Mevlevî yoluna yönelmeleri ve bu süreçteki bazı alakalarla da ilgisi olabileceği ifade edilmektedir.

13. asır ve sonrası tasavvufî kültüründe Hz. Ali'ye dair müşterek tasavvurların varlığı, Ekberilik, Ahilik, Bektâşilik, Kâdirilik, Mevlevilik, Halvetilik, Bayramilik vb. yapılar da ilmi araştırmalarla ortaya konulmuştur (Ünlüsoy, 2015: 6). Bu durum, bu kültür çevresinde, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt tasavvurunun mezhep kaygısı ötesinde bir gerçeklikle ifadesini bulduğunu gösterir. Muhtevalarındaki değişik çerçevelere karşın "Ehl-i beyt" ve "on iki imam" muhabbeti, mevzumuz olan Bektâşi-Mevlevîler ve onların metinlerinde önemli ve ortak bir temadır (Ünlüsoy, 2015: 202-211). Hz. Mevlâna ve Hacı Bektâş Velî zamanında, henüz Safevîlik manasında siyasî veya ideolojik bir kimlik kazanmamış bulunan ehl-i beyt taraftarlığı Hacı Bektâş Velî ve müritleri arasında olduğu kadar, Hz. Mevlâna ve müritleri arasında da yaygındır. Mesnevî'de, Divan-ı Kebir'de ve Rubailer'de başta Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin olmak üzere imamları metheden; buna karşılık Muaviye ile - özellikle - Yezid'i de kınayan mısralar, oldukça fazladır. Bu bakımdan "mîri malı çalan", Mesnevî ile Divan-ı Kebir'in kuvvetli etkisi altında yazan ya da ilhamını büyük ölçüde bu eserlerden alan şairlerin ehl-i beyt muhabbeti temasına geniş yer vermelerinde şaşılacak bir şey yoktur" (Temizkan, 1946: 586). Nur-ı Muhammedî anlayışının her iki yapıda da görüldüğü ve hatta 16. asırda Şii/Kızılbaş etkisiyle her iki yolda da etkilenmelerin olduğu bazı araştırmalarda ifade edilmektedir (Ünlüsoy, 2015: 175, 211). Ehl-i Beyt Müslümanların ortak bir değeri olarak İslâm menşeli tüm yapılar da ortak değer olarak görülmektedir. Müşterek bir kültür çevresinde aynı menşeden dallanan hareketlerin kendi otantik söylem ve ritüelleri içerisinde benzer unsurların ortaya çıktığı mülâhaza olunmaktadır.

Bunun yanında, bazı araştırmalarda, teşkilatlanma bakımında da, sadece bu iki tarikata özgü durumlar olduğu ifade edilmektedir. "Bektâşilik (15. yy.) diğer tarikatlardan farklı olarak bir taşra teşkilatı kurmuş ve bunları kendine bağlayarak güçlü merkezîyetçi bir sistem oluşturmuştur. Böylelikle bütün tarikat Hacı Bektâş Zaviyesi'ne bağlı hale gelmiştir. Bu tip bir merkezî yapılanma Osmanlı tarikatları içerisinde yalnızca Mevlevîlikte ve Bektâşilikte görülmektedir" (Yılmaz, 2015: 103). Tüm bu düşüncelerin gölgesinde tarihi bir mebdde birliği içinde olan bu iki yolun tarihi süreçte gerek menşe

ortaklıkları gerek iç içe geçişleri yoluyla tespit edilen bazı benzerliklerin olduğu düşünülebilir. İslâm tasavvufunun umumi prensiplerinin zemininde şekillenen bu yapılanma tarikat otantisitesi içinde kendi muhtevasını kazanırken benzer bazı kavram, sembol, metafor ve ritüelleri göstermektedir. Lakin akademik merak yine de dede ve çelebi gibi iki kavramın nasıl oluyor da her ikisinde de benzer bir siyakta kullanıldığı, semâ ve semâhın kendi ortamlarında benzer bir devranı anlatan metaforlar olarak nasıl zuhur ettiği sorularının cevapları peşinde umumi çıkarımların ötesinde daha hususi delilleri de aramanın gereğini tespit ediyor. Ancak bir giriş denemesi olan bu yazı, müşterekliğe dair bazı mülhazalarla bu kapıyı aralayabilir ve erenlerin dünyasına bir naçiz hizmette bulunabilirse bu bile saadet vesilesi olacaktır.

Bu çalışmaya esas olarak tespit edilen adab ve erkâna dair bazı hususlar bahsedilen benzeşmenin somut akisleri olarak ele alınacaktır. Umumi çerçevede verilen müşterekliğe dair görüşler bu unsurlar üzerinden somutlaştırılmaya çalışılacaktır. Burada bir benzeştirme veya aynıleştirme çabasının asla olmadığı da ifade edilmelidir. Yapılmak istenen umranımızın muhtelif renklerdeki bu iki önemli tarihi olgusunun içerdiği bazı yakınlıkları kendi çerçevesinde tespit yoluyla merakı celbeden ve dikkate dokunan bu hususun aydınlatılmaya çalışılmasıdır. Neden bu benzerlikler var?

1. Tarikat Düzeninden Bazı Kavramlar

Müşterek kavramlar cümlesinden ilk bahsi gereken dede unvanıdır. “Dede unvanının yaygın olarak kullanıldığı tarikatlar Mevlevilik ve Bektâşilik’tir. Mevlevilik’te ikrar verip bin bir gün hizmetini bitirdikten sonra çile çıkarmış, dervişlik pâyesine erişerek dergâhta hücre sahibi olmuş sâlike dede veya derviş adı verilir. Bu tarikatta aşağıdan yukarıya muhiblik, dervişlik, şeyhlik ve halifelik şeklinde sıralanan derecelerin ikincisinde yani dervişlik derecesinde bulunan sâlike dede adı da verilir. Pîr makamında bulunan şeyh, Mevlânâ’yı örnek alarak bizzat müridleri terbiye ve sülûklerini idareyle meşgul olmadığından bu iş Konya’da tarikatçı dedeye, diğer yerlerde aşçıbaşı da denilen aşçı dedeye ait olurdu. Mevlevilik’te dervişler aldıkları görevlere göre tarikatçı dede, aşçı dede, kazancı dede, halife dede gibi unvanlarla anılırlardı. Mevlevilik’te çile doldurup dedelik derecesine ulaşan bir muhib için özel bir merasim düzenlenip gülbanklar çekme (İyiyol, 2014: 586) bir tarikat geleneği idi. ¹Gülbanklar, bu anlam ve mahiyette Osmanlı toplum hayatının çeşitli zümre ve müesseselerinde işlevsel olmuşlardır. Bektâşiliğe bağlı Yeniçeri Ocağı’nın hemen her ritüelinde gülbank okunduğu bilinmektedir. Ocakta, dağıtılan ulûfe ve mevâcibler sırasında yapılan törenlerde başçavuşlar şu gülbankı okumuşlardır: “Allah Allah illallah, baş uryan, sine püryan, kılıç al kan, bu meydanda nice başlar kesilir olmaz hiç soran, eyvallah, eyvallah, kahrımız, kılıncımız düşmana ziyan. Kulluğumuz padişaha ayân. Üçler, Yediler, Kırklar, gülbeng-i Muhammedi, Nur-ı Nebi, Kerem-i Ali, pirimiz, sultanımız Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli demine devranına Hû diyelim Hû” (İyiyol, 2014: 585). Dede ve dede baba unvanı Bektâşilik’te de kullanılır. Bu tarikata bağlı olanların

sahip oldukları unvanlara göre dereceleri şöyledir: Âşık, tâlib, muhib, derviş, baba, halife, dede baba. Hacı Bektâş Tekkesi'nde pîr postunda oturan mücerred Bektâşi babasına dede baba denir. Burada oturan ilk mücerred dede baba Sersem Ali Baba Dede'dir (ö. 1588). Kırşehir'de Hacı Bektâş Tekkesi'ne bağlı dergâha Dedebağı adı verilir" (Uludağ, 1994: 76). Alevilikte de dedelik başlangıcı Ehl-i Beyt'e dayanan bir soy güder, bu soya dede soyu denir. Bu soydan gelmeyen bir kimse dede olamaz. Dede ve ata aynı anlamda da kullanılır; örn. Korkut Ata, Dede Korkut gibi.

Alevilik-Bektâşilikte mürşitlik aşamasına gelmiş, babagan kolu'nda baba, çelebiyan kolunda çelebi adıyla anılan ve cemdeki on iki hizmet sıralamasında ilk sırada gösterilen cem'i yönetme hizmetinin sahibi durumunda bulunan dini-ruhani önderdir (Korkmaz, 1994: 89-90). Mevlevilikte, muhip, dede, şeyh ve halife şeklinde sıralanan tarikat mensupları arasındaki ikinci mertebe sahibidir. Dede dervişliğe ikrar vermiş, dergâhta hizmet görerek bin bir gün çilesini doldurmuş bir dervîştir. O artık hücre-güzin ve hücre-nişindir (hücre sahibi). Dedelere dedegan da denir; örn. Galib Dede, Dede Efendi ünlü Mevlevî dedeleridir. Bazen Mevlevî olmayan şeyhlere de dede denir; Dede Sikkin, Dede Ruşeni gibi. Özellikle son dönem Melamileri şeyhlere dede derler (Cebecioğlu, 2004: 152-153).

Bektâşi ve Mevlevîlerde ortak kullanılan bir diğer unvan çelebi'dir. Türkçe bir kelime olup çalab, Allah manasındadır. Sonundaki nisbet yâ'sı ile çelebi, Allah'a ait adam, Allah adamı demektir. Kibar zarif kimselere de "çelebi adam" denir. XVII. yüzyılın sonlarına kadar bilgin ve soylu kimseler için, yine bu unvan kullanılmıştır. Mevlâna'nın soyundan gelenler "çelebi" olarak anılmış, ancak Mevlâna'ya ana tarafından akraba olanlar "inâs çelebi": baba tarafından akraba olanlara da "zükür çelebi" denmiştir. Hacı Bektâş'ın nefes evladı (manevî evlad) yahut belinden gelen kişilere de "çelebi" denir (Korkmaz, 1994: 90). Mevlevî çelebilerinden ayırmak için "Bektâşi çelebilerinden" diye kayıt konulur. Çelebi kelimesi, Farsça gramerine uygun olarak "Çelebiyan" şeklinde çoğul yapılır. Mevlevîlerden, Mevlânâ'nın maddî bakımdan akrabası olmadığı halde: Mesnevî'nin yazılmasına önyak olan kişiye bu unvan verilerek Çelebi Hüsameddin denmiştir. Normal olarak çelebi ifadesi isimden sonra kullanılırken, bu zatın adının başına getirilmesi, esas çelebilerden ayırmak içindir. Çelebi'nin isimle beraber kullanılışı şöyledir: İskender Çelebi, Mehmed Çelebi, Ali Çelebi, Salih Çelebi, İbrahim Çelebi. Genel olarak çelebi deyimini, Allah yoluna sülük eden, maneviyat erleri için kullananlar da vardır (Cebecioğlu, 2004: 141-142).

Bektâşi ve Mevlevî dizgesinde *avam* tabiri müşterekler arasında görülürdü. Sûfiler, hakikat ehli olmayanlara zahir, zahit, avam gibi adlar vermişlerdi. Zahir, bilhassa Bektâşiler tarafından kullanılırdı. Zahit, hatta Yezîd ve yabancı sözleri, Alevilere ait terimlerdi. Diğer tarikatlere sûfi tarikatları diyen Mevlevîlerse tarikat ehli olmayanlara «avam» derlerdi. Mevlevîlere mahsus olan bu terim, Mevlânâ'nın ve Sultan Veled'in eserlerinde de aynı manada geçer (Korkmaz, 1994: 44; Cebecioğlu, 2004: 67).

Göz nuru ilahi ile bakar, bu cümleden tarikat ıstılahatı içinde buna dair tabirler de yer alır. *Nazarın* incelenen ortak söz dağarcığı arasında görünenlerdendir. Arapça, bakışın demektir. Mevlevî ıstılahıdır. Bunu, Bektâşîler "nazarım" diye kullanırlar. Tasavvuf yolunda varlık ifade eden ben, sen gibi enaniyet sözleri yerine "fakir" veya "nazarım" tabirleri kullanılır. Mevlânâ bu konudaki bir beytinde, "insan nazardan ibarettir, üst tarafı etle deridir, gözünün gördüğü şey, onun hayır"dır" der. O, bununla "basiret gözü açık ve kendisi uyanık kimse, insandır" demek istemektedir. Bir Mevlevî, birine "nazarım" demekle, Mevlânâ'nın bu beytinin mealini imâ ederdi (Cebecioğlu, 2004: 468). *Nazarım*: Alevi-Bektâşîlerde siz yerine, "görüşü benim gibi olan" manasına kullanılırdı. Mevlevîlikte nazarın, yâni bakışın büyük bir ehemmiyeti vardı. Hamzaviler gibi Mevlevîler de mürşidin bakışının, insanı cezbe ye ulaştıracağına inanırlardı. Devr-i Veleddi'de karşılaşanlar birbirlerinin yüzlerine ve kaşlarının aralarına bakarlardı. Aynı zamanda karşıdaki, benim nazarım olur, ben de ona nazar kesilirim birleşmiş oluruz ki bu takdirde kelime, birliği de anlatır. Umumi olmakla beraber daha ziyade Mevlevîler ve Bektâşîler tarafından kullanılırdı (Korkmaz, 1994: 265).

Dede, çelebi, avam gibi benzer kavramların her iki yolda da söz konusu olması muhtemele ortaya çıkış zeminlerindeki kültürel müşteregi ve bunun süreçte karşılıklı paylaşımı ile alakalı olmalıdır. Bu sebeple bu konunun daha ileri bir düzeyde irdelenmesi ve edebi-dini metinler üzerinden yapılacak karşılaştırmaları çalışmalarla mümkün olacaktır. 13. asır Anadolu'sunun kültür ikliminde İslam'ın kurumsallaşan tasavvuf veçhesinde yeşeren umran içinde yer alan Mevlevîlik ve Bektâşîlik gibi yapılar bu bakımdan diğer yollarla da söz konusu olan bazı yakınlaşmaları ve müşterekleri göstermektedirler.

2. İtikada Dair Manevi Kavramlar

İslâm tevhid üzere bir dindir. Esası varlıktaki çokluk içinden yaratının birliğine ulaşmaktır. Pek çok tarikat yolundaki vahdet kelimesi Bektâşî-Mevlevî müşterek kullanımları içinde bulunuyordu. Arapça, birlik demektir. Gerçek mânâda bir olan Cenab-ı Hak'tır. Süfiler, uykuya vahdet derler. Bu sebeple uyuyan için, vahdet, vahdet ediyor, vahdete çekildi gibi ifâdeler kullanılır. Kesrette vahdet: Çoklukta birlik, yani halkın içinde, kalabalığın ortasında, tek ve bir olan Allah'ı unutmamak, Onu hatırlamak ve zikretmek demektir. Vahdetler aşkolsun: Tasavvuf erbabı uykudan uyanan, ab-dest alıp, kardeşleri arasına katılan kişi için bu tâbiri kullanırlar. Bu ifade özellikle Mevlevî ve Bektâşîler arasında yaygındır (Korkmaz, 1994: 368; Cebecioğlu, 2004: 681).

Müşterekler arasında bazı "*Allah, Eyvallah*" gibi sözler de vardı. Süfiler arasında ortak olan, fakat daha çok Bektâşîlerle Mevlevîler tarafından kullanılan bu deyim, muhatabı tatmin etmek için kullanılır ve yemin mahiyetini taşır. "Allah, Eyvallah bu

böyledir" gibi. Eyvallah, iki ayrı kelimenin birleşmesinden oluşmuş birleşik bir ifadedir. Birinci kelime "ey" yahut "iy" lügatta "evet" manasına gelir. İkinci kelime de "vallahi" dir. Bu kelime de "Allah'a yemin ederim ki..." demektir. Bu durumda "eyvallah" mürekkep ifadesi, "evet, Allah'a yemin ederim ki..." manasına gelmektedir (Cebecioğlu, 2004: 56).

Sözün başı aşk ise sonu da haktır. *Aşk olsun* ortak kelimeler içinde kullanılan bir selam sözüydü. Bazı tarikatlarda özellikle Mevlevî ve Bektâşilerde selamlaşma. Ödülünüz ilahi aşk olsun anlamında temenni belirten bir selamlaşma sözüdür. Hoş geldin, afiyet olsun yerine kullanılırdı. Buna "eyvallah" veya "aşkın cemal olsun" diye cevap verilirdi. Bunu işiten dilerse "cemalin nur olsun" derdi. Nihayet muhatab da bunu "Nurun âlâ nur olsun." şeklinde karşılırdı. Bu ifade aşk ve vecdin artmasını istemek için kullanılırdı (Korkmaz, 1994: 40; Cebecioğlu, 2004: 65).

Destur kelimesi ruhsat, müsaade manasına gelir. Bazı tarikatlarda, özellikle Mevlevilikte ve Bektaşilikte şeyhlerden ve tarikat büyüklerinden müsaade almak için kullanılan bir deyim. Cesaret isteyen zor bir işe girişilirken evliyanın ruhaniyetinden faydalanmak ve onlardan güç almak için de "destur!" denir. Ekseriya "*Destur ya pir!*" "*Destur ya Ali!*" denir. Alevî_Bektâşi halk şarilerinin ayinlerde, meclislerde ezgiyle okudukları koşma biçimindeki bir tür nefese de destur denir (Korkmaz, 1994: 96; Cebecioğlu, 2004: 164-165). Destursuz başa girilmez.

İkrar vermek, söz vermek, üstlenmek manasına olarak Alevîlik/Bektâşilik ve Mevlevilikte tarikata girmeye ve mürşide bağlanmaya talibin söz vermesi, biat etmesidir. İkrar verilirken okunan tercemana, *terceman-ı ikrar* denir: "*Erenler meydanında, pir huzurunda mürşidine teslimi rızada oldun mu? Yalan söyleme, haram yeme, zina ve livata etme, elinle koymadığın şeyi alma, her gördüğünü söyleme, bildiğini bilme, işittiğini söyleme. Gelme, gelme. Dönme, dönme, gelenin başı dönenin malı. Bu ikrardan dönersen mahşer günü yüzün kara olsun mu?*" *Eline, diline beline sahip ol*, bu deyim ilk üç kelimesinin ilk harfleri bir araya gelince edep kelimesi ortaya çıkar. İkrar alma töreni, ikrar ayini, ikrar bozmak, ikrar kırmak, ikrara çağırmaq gibi deyimler vardır (Korkmaz, 1994: 181-181; Cebecioğlu, 2004: 302-303). *Terceman*: Arapça, çevirmen demektir. Bir iş yapılırken okunan övgü ve duaya denir. Bu, ya şiir şeklinde, ya da mensur olur. *Terceman*, Mevlevî, Bektâşi tabiridir. Günlük işlerde okunur. Mevlevîlerde terceman daha azdır. Gülbang ile tercemân arasındaki fark, gülbangın şeyh tarafından topluluk huzurunda sadece dua şeklinde olmasına karşılık; tercemanın, topluluk şartı bulunmadan, övme ve dua tarzında herkesçe uygulanabilmesi söz konusudur. Fatıha istendiğinde, Mevlevîlerde okunan tercemana bir örnek: "*Feth-i fütûh-ı kâinat, feyz-i füyûz-ı mümkünât, masdar ü mev-rid-i sıfat Ahmed ü âlrâ salevât.*" *Bektâşi tercemanına örnek olarak şunu verebiliriz. "Allah, Allah yüzüm yerde, özüm darda, erenler huzurunda, Hak, Muhammed, Ali divanında canım kurban, tenim ter-*

ceman, bu hakirden incinmiş, gücünmüş can kardeşler var ise dile gelsün, yol ile yoldayız. Allah eyvallah, erenler kimsenin hakkı kalmasin. Hakkı olan gelsin hakkını alsın. Zira bu meydan Muhammed (s), Ali (r) divanıdır. Erenler hû dost" (Alkor, 1946: 30; Korkmaz, 1994: 354; Cebecioğlu, 2004: 652).

Durduğumuz yer olduğumuza işaret eder. Tarikat adabı içinde durmaya dair ritüeller edeb açısından çok önemsenir. Bu cümleden müşterek bir olgu olarak *baş kesmek / eğmek* dervişler, canlar, tekke büyükleri önünde bir saygı ve teslimiyet belirtisi olarak eller göğüste başlar sağ yana eğik biçimde durmalarıdır. Mevlevilerde, sağ ayağın başparmağını, sol ayağının baş parmağı üstüne koymak, eller düz ve parmaklar açık olarak sağ kol, sol kolun üstüne gelecek şekilde, elleri omuz başlarına çaprazvari götürmek, sonra da belini bükmek şartıyla başını öne doğru göğse eğmek, böylece sonra da belini bükmek. Baş kesme olayının kısa tanımı budur. Baş kesme; şeyhin, tarikat büyüklerinden birinin huzurunda, bir velinin türbesinde yapılır. Türk kültür çevresinin saygı anlayışı sınırları içinde oluşmuş bir tarikat edebidir. Bu saygının takva ile yakından irtibatı vardır. "*Kim Allah'ın şêâirine ta'zim ederse, bu kalbin takvâsmadır.*" (Hac/32), "*Safa ve Merve, tazimi gerektiren şêâirdendir.*" (Bakara/158). Bu ta'zim şirk değildir, tıpkı meleklerin bir insana (Hz. Adem) secde etmesi gibi. Kendilerini Bektâşi saydıkları için Yeniçerilerin selamları da bu şekilde idi (Korkmaz, 1994: 53; Cebecioğlu, 2004: 87; Özcan, 2004: 464). *Ayak mühürlemek* Mürşidin huzuruna gelen müridin, niyaz vaziyetindeyken, sağ elini sağ omuzuna, sağ elini de sol omuzuna, sağ ayağın başparmağını sol ayağın başparmağı üzerine koyarak elini açık tuttuğu ve başını hafif öne eğdiği duruştur. Buna *mühr-pay durmak, dara durmak* da denir. Aleviler, Mevleviler, Bektâşiler, Kalenderiler ve Nusayri'ler arasında kullanılan bir deyimdir (Korkmaz, 1994: 44-45; Cebecioğlu, 2004: 69).

Erenler bezminde yol erkânı önemlidir. Yoldan çıkana ceza düşer. Çelik, çelikleme: Çelik, Türkçe bir kelime olup değnek manasındadır. Parmak kalınlığında yarım metre kadar uzunluğundadır. Mevlevî tekkelerinde, tekkenin toplantı yeri olan meydana, kazancı postu üzerinde asılı dururdu. Tarikat edebine aykırı iş yapanlar, bu değnekle acıtmadan vurularak terbiye ve edebe getirilir, bu dövme işine "*çelikleme*" denirdi. Kabahatli olan derviş, erkândan ise, şeyh yahut aşçı dede tarafından; çilede bulunanlardan ise kazancı tarafından çelikleirdi. Gerek dede, gerek derviş, diz çökmüş olan şeyh, aşçı dede yahut kazancı dedenin dizi üstüne başını kor, o da çeliği omuzunu geçmeyecek şekilde kaldırmak suretiyle, bir kaç çelik vurur. Bittiği zaman bir gülbank okuyup kabahatlinin suçunun affı niyazında bulunurdu. Suç biraz büyükse, dergâhın genel mürebbisi, Aşçı Dede'ye bunu söyler, o da bu cezayı, semâhanede bir kaç dervişin gözü önünde verirdi. Çelikleme olayı, Bektâşilerde de vardır (Cebecioğlu, 2004: 142). *Seyyah Vermek/Seyahat Vermek*: Bektâşi ve Mevlevî tabiri. Cezalandırılmak istenen veya ilerlemesi arzulanan dervişlere, seyyah verilir.

Mevlevilerde dervişin ayakkabısı dışa doğru çevrilirdi. Ceza olarak seyyah vermek, "Ser ü Pay"dan daha hafifti (Korkmaz, 1994: 314; Cebecioğlu, 2004: 565).

3. Bazı Maddi Unsurlar

Yeri olmak ve yer gösterilmek erkânda önemlidir. Post bu manada Bektâşi-Mevlevî yolunda diğer bir müşterek kelime olarak bu manada yer alır. Deriden yapılan minder veya seccade olarak kullanılan sergi unsuru olup, tekkelerde ve dergâhlarda post belli bir makamı ifade ederdi. *postnişin*, o tekkede en büyük makamı dolduran mürşit'e verilen bir addır. Mevlevilerde kırmızı post "Sultan Veled" makamını, beyaz post "Ateşbaz Veli" makamını ifade eder. Bektâşilikte meydan odasında 12 post bulunur. Baba, aşçı, ekmekçi, nakip, meydancı, türbedar, kilerci, kahveci, atacı, kurbanacı, ayakçı, mihmandar postları. *Saka Postu*: Mevlevî-hanelerde, Bektâşi tekkelerinde suculuk görevini yapanların oturdukları yere (daha doğrusu posta) verilen addır. Saka postu, mutfak kapısının yanbaşıda bulunurdu (Korkmaz, 1994: 288; Cebecioğlu, 2004: 504).

Tarikat sembolleri arasında *taç/tac-ı şerif* önemli bir yer tutardı. Bektâşilik, Kalenderilik ve Mevlevilik başta olmak üzere bir kısım tarikatlar, kendi felsefi telâkkilerini, meydana getirdikleri eserlere aynen yansıtmışlardır. Bu tarikatlar serpuşlarından, sancak âlemlerine varıncaya kadar birçok eşyayı, kendi sembolleri haline dönüştürmüşlerdir (Çam, 1990: 375-376; Korkmaz, 1994: 336; Cebecioğlu, 2004: 620; Çınar, 2007: 249). Serpuş, külah; asalet, kudret, ihtişam ve saltanat simgesi olarak başa giyilen süslü ve değerli başlık. Dergah ve tarikat şeyhlerinin, ruhani saltanat ve manevi devlet simgesi olarak giydikleri külah. Her tarikat şeyhinin, diğerlerinden ayrı ve farklı bir tacı vardır. Taç giymenin belli birtakım şartları ve usulü vardır. Bektâşilerde taç giyerken okunan bazı tercemanlar da vardır. Mevlevilikte taca sikke denir. Sonsuzluk. Sonsuz olan Zat'ın mahiyeti. Diğer bir tabir olan Fahir Mevlevî sikkesi idi. Mevlevilerle Bektâşiler arasında müşterekti. Bektâşiler de Bektâşi tacına fahir derlerdi (Korkmaz, 1994: 128; Cebecioğlu, 2004: 203).

Bektâşi-Mevlevî benzeşmesinde *Deste Gül* dikkat çeker. Farsça, gül destesi demektir. Kollu salta ile uzun cübbeye deste gül denir. Mevlevî dervişleri, bunu, hücrede giyerlerdi. Âyin sırasındaki giysileri tennure olup, bellerine elifi nemed denilen bir kemer sararlardı. Bektâşilerin destegül dedikleri üstlük, Hayderiden uzun, cübbeden daha kısa ve kolsuzdu. Mevlevî destegülü, uzun kollu, belde biten bir tür Hayderiyye idi. Tennure üstüne de giyilirdi (Korkmaz, 1994: 96; Cebecioğlu, 2004: 164).

Somat/Sofra: Arapça, simât kelimesinin bozularak kullanılmış şekli olup, sofrası, uzunca dizilmiş yemek sofrası, dizi, kenar ve saf gibi anlamları vardır. Bektâşi ve Mevleviler tarafından kullanılan bez veya meşinden yapılmış sofradır. Üç türlü somat vardır: 1. Gezgin dervişlerin kullandığı etrafında halka bulunan somat, 2. Dergâhlarda kullanılan somat, 3. Uzunca ve düz olan, bu yüzden de "elifi" adını alan

somat. *Somatçı/Sofracı*: Sofracı demektir. Mevlevî ve Bektâşilerde, sofrayı kurup toplamakla görevli kişi (Korkmaz, 1994: 320; Cebecioğlu, 2004: 578). Sofra adabı bazı müşterek dualarda da kendini gösterir. *Artsın Eksilmesin, Taşsın Dökülmesin*, Bektâşi ve Mevlevî tarikatı terimlerindenidir. Mevlevîlerin ayinde, Bektâşilerin ise yemekte yaptıkları dualardandır (Cebecioğlu, 2004: 61). Mesela, Mevlevîlerde (İyiyol, 2014: 591) "*Tabhî şîrin ola, Hak berekatın vere, dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Âteş-bâz-ı Velî Hû diyelim.*" tarzı sofrâ gülbangları bulunuyordu. Bugün Alevi-Bektâşilerde "Allah Allah diyelim kadim billâh diyelim. Geldi Ali Sofrası, ya Şah diyelim. Hakk gönderdi biz yiyelim, sofrâ hakkına, Hakk'ın keremine, cömertlerin demine, Allah eyvallah buyurun canlar sofrasına!" (Engin ve Çakır, 2013: 304) benzeri sofrâ gülbangı ile yenir içilir ve sofradan kalkılır.

Bektâşi ve Mevlevî tâbiri olan cin evi hamamlar için kullanılır. Muhtemelen bu tabir, hamamların şeytanın evi olmasıyla ilgili bir hadisi şerife dayanır (Cebecioğlu, 2004: 133).

4. Mekân ve Ayinlere Dair Kavramlar

Tarikat erkânı belirli mekânlarda icra olunurdu. *Han-Gâh* bu manaya Farsça, tekke manasında bir kelimedir. Tekkenin büyüğüne denir. Âsitane de aynı anlamı ifâde eder. Zaviye, tekkeden daha küçüktür. Bu durumda, sûfilerin toplandığı yerler, küçükten büyüğe, zaviye, tekke ve han-gâh şeklindedir. Bektâşilerde ve bazı tarikatlarda han-gâh şeyhin maddî ve manevî yönetimi altında bulunurdu. Mevlevîlikteki gibi, merkez han-gâhda, diğer bağlı tekke ve zaviyelerin kaydı tutulurdu. Osman Ergin'in ifadesiyle, bu müesseseler şu şekilde özetlenebilir: "Dinî birer müessese sayılan, birer içtimâi yarıdım, hayır ve şefkat kaynağı, birer toplantı yeri, hattâ şimdiki tâbirle, birer kulüp olan bu hangâhlardır" (Korkmaz, 1994: 158; Cebecioğlu, 2004: 252).

Nur mekânda sonsuzluğun yansımasıdır. *Çerağ* kelimesi bir diğer müşterek terim olarak buna semboldür. Hz. Muhammed'in Tanrı'dan gelen ilk ışık olması anısına, ruhun aydınlanmasının bir sembolü olarak algılanan ve cem törenlerinde kullanılan kandil, lamba, mum ya da çıra. Çırac tarzında kullanılan bu kelime, ışık, mum ve kandil anlamlarına gelirdi ve bütün tarikatlarda müşterekti. Bektâşi meydanlarındaki mumlara, özellikle mutfakta yakılan mum ve lambaları uyandırmak için kullanılan kandile, çerağ denirdi. Güneş batma zamanı Mevlevî meydanlarında bir mum yakılırdı ki buna da çerağ denirdi (Korkmaz, 1994: 80; Cebecioğlu, 2004: 143).

Tasavvuf erkânında tarikat uygulamalarının söz konusu olduğu yer olan *meydân* geniş alan demektir. Tasavvufta, kâinat anlamındadır. Mevlevî meydanı, âyinin yapıldığı yerdir. Bektâşi tekkelerinin Meydanı'nda çok sayıda post, çerağ, meydan taşı ve ocak bulunurdu. Türkçe de çeşitli deyimler halinde, meydanla ilgili bazı kullanışlar vardır: Güreş meydanına "er meydanı" derler. Savaş alanı "harp meydanı"dır. Bir şeyin vuku bulmasına göz yummaya, "meydan vermek", herkesi

kendisi ile boy ölçüşmeye çağırmaya "meydan okumak"; müsaade istemeye "meydan istemek" tabirleri kullanılır. "At ölür meydan kalır, yiğit ölür şan kalır" atasözü erlik ve ölümsüzlüğü anlatır. "Yâ Sâhibe'l-Meydan" (Ey meydanın sâlihi) çağırışı, bağırın kişinin bağlı olduğu tasavvuf okulunun pîrini ifade eder. Meydan açmak, tarikat erkânı gereği cem yapmak, meydan eri; ceme katılan canlardan her biri, meydan eşiğine baş koymak; eşik öperek tarikata bağlanmak, meydan görmek; ikrar vermiş olmak, meydana niyaz etmek; bir dileği için yalvarmak, meydan ocağı; Hz. Fatıma Ocağı, meydan rehberi; dedinin yöneteceği törenin hazırlık işlerine bakan kimse, meydanı muhabbet; Muhammet meydanı anlamlarında kullanılırdı (Korkmaz, 1994: 242; Cebecioğlu, 2004: 434).

Farsçada tören, merasim, usul demek olan *âyin* Bektâşi-Mevlevî yapısında çok önemli bir yer tutar. Bir nevi usul ve ibadet tarzıdır. Zikir ve semâ esnasında okunmak ve nutribde çalınmak üzere, muhtelif makamlarda bestelenen manzumedir. Ferahfeza, düğâh ve rast âyini diye kısımlara ayrılmıştır. Bu anlamda âyin okuyanlara, âyin-hân denir. Mevlevîhanelerde, tekkelerin kapatılmasına kadar, semâ sırasında âyin-hânlarca okunan, ancak bestekârları unutulmuş ilahilere de âyin-i kadîm denirdi. Bektâşîlerin dem olmak, gülbank çekmek, nefesler okumak şekliyle yaptıkları âyine ise, âyin-i cem denir (Korkmaz, 1994: 45-46; Cebecioğlu, 2004: 70).

Sonsuzluğa dönen bir erkândır evren. Erenler varlıklarını bu sonsuz dönüşün ekseninde sürdürürler. Bu bakımdan *semâ ve semâh*, Mevlevîlik ve Bektâşîlik'te çok önemli bir yer tutar. Musiki eşliğinde icra edilen bu dini icranın arka planında kendince bir anlam dünyası bulunmaktadır. "Uygurların "Sansar", Bektâşîlerin "Devir ve Devriye" dedikleri canlı varlıkların dönüşümü birçok büyük dinde ele alınmıştır. Bu dinlerde, ölen bir insanının ruhunun kaybolmadığına ve başka bir canlıda yaşadığına inanılmıştır. Bu inancın en geniş ve yaygın şekli, Hint Budizm'inde görülmektedir. Bununla beraber İslâm edebiyatının büyük şairleri ve filozofları da bu konuyu işlemişler, büyük bir felsefe branşı ve doktrini haline getirmişlerdir. İslâm Edebiyatı'nda Sofiye ve Tasavvuf edebiyatı kolu denen bu şiirlerin, bir o kadar da tefsir ve izahları meydana gelmiştir. Ahmed Yesevi ve Yunus Emre gibi okumuş, yazmış ve bu yolla derin bir bilgiye sahip olmuş Türk şairleri dışında, konargöçer Türk dervişleri ile Bektâşi babaları, bu konuların derinliklerine pek inememişlerdir. Onlar için bu tür konular, gerçekten çok ince ve anlaşılmazdır. Mevlevî âyini yahut kısa adıyla semâ, tasavvuftaki devran anlayışına uygun biçimde Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin, bulunduğu dinî toplantılarda duyduğu vecd ve zevk eseri olarak herhangi bir usul ve kaideye bağlı kalmaksızın zaman zaman yaptığı semâlardan (dönüş) alınan ilhamla, kendisinden sonra düzenlenip geliştirilerek şekillenmiş, diğer tarikatların zikir ve mukabele meclislerine benzer bir zikir toplantısıdır (Özcan, 2004: 464). Mevlâna gibi büyük mutasavvıflara göre, insanın ruhu ölmez, durmadan döner ve devrederdir. Dört unsur; su, ateş, toprak ve rüzgâr şeklinde görülen ruh, gelişerek bitkilerde,

daha sonra hayvanlarda, insanlarda dolaşmış, sonrada Tanrı'nın vücudu mutlağına karışmış ve yine cisimlere inmiştir. Bu dönüş tekerlek gibi bir daire etrafında olmuştur. "Mevlevîlere göre bütün gök katları Tanrı sevgisiyle döner ve tanrıya ulaşmak isteyen insanın da aynı aşkla dönmesi gerekir. Bu dönüşün kaynağı ise Kuran'da geçen "ne yana dönerseniz tanrı ya ulaşırsınız" anlamına gelen "*feeynema tuvellu fesemme vehullah*" sözleridir. Alevi-Bektâşi dinsel dansı olan Semâh muhabbet toplantıları (cem) sırasında oynanır. Öncelikle kadın-erkek topluluk içkili bir yemek yer ve ardından Semâh dansına geçilir. Semâh'ın ağır, orta ve hızlı hareketleri vardır. 2, 4, 6, 8 veya çift olmak koşulu ile daha çok kişiyle oynanır. Dans karşı karşıya ya da bir daire çizgisinde dönülerek yapılır. Semâh Anadolu' da değişik yörelerde farklı biçimlere bürünmüş, belirli tek bir formu olmayan bir danstır. Gözetilen iki önemli kural vardır. Birincisi, dansçıların birbirlerine yönelseler bile kesinlikle dokunmama-ları, ikincisi ise, dönerek oynanan Semâh'ta oyun alanının tam karşısında bulunan (Mevlevîlerde de aynı yerleşimi görmüştük) dedeye kesinlikle sırt dönmemektir. Dairede dedenin önünden geçen kişi yüzünü dedeye dönerek selam verir" (Korkmaz, 1994: 310-311; Ergin, 1995: 12; Cebecioğlu, 2004: 555). Bu dönüşe Türk Derviş Edebiyatı'nda "Devir" bu konu ile ilgili olarak yazılmış şiirlere de "Devriye" denmiştir. Türk Bektâşi şairleri, tamamı ile felsefi, manevi, sembolik prensiplere dayanan bu prensip ve doktrinleri anlamak istememişlerdir. Mesela İslâm Sofilerinin "Sudür ve Tecelli" gibi önemli nazariyeleri, Bektâşilerin dilinde, "geldim, büründüm, göründüm" gibi sözlerle halka mal olmuştur" (Başbuğ, 2007: 493-494).

Bu siyakta "pervane" kavramı pervanenin ateş etrafında dönüşü, tüm varlıkların aslına dönüşünü anlatan devir kavramı ile de ilişkilidir. Döngü ve devir temelli semâh ve semâ ibadetleri "devir" kavramının ibadette şeklen var olmasını sağlamakta, düşünsel bir yoğunlaşma ve fiziki tatbik iel aynı pervane gibi Tanrı'ya yakınlaşmaya yol açmaktadır (Şimşek ve Erdem, 2011: 163). Mevlevîler, Niyaz Ayininde, "*Şem'i ruhuna cismimi pervane düşürdüm*" derken, Bektâşi-Alevi kültüründe Noksanî'nin duvaz-ı imamında geçen "Aşkın ateşinden gah pervaneyiz" mısraında canlar bunu yaşarlar. Bu semâh ve semâların uygulamasında benzer ve yarışan yönler olduğu yapılan bazı çalışmalarda ortaya konulmuştur. Dolayısıyla pervane kavramı aynı zamanda benzeşmelerin incelendiği bu çalışmada bir müşterekliği anlatır. Semâh kavramı ve buradaki pervane yansıması Kalenderilik, Melametilik, Haydarilik, Vefailik, Bektâşilik ve Alevilikte günümüze kadar ulaşmıştır. Semâ ve oradaki pervane algısı ise Rufâilik, Kadirilik ve Mevlevîlik gibi yapılar içinde ve bu uygulama ile günümüze gelir (Şimşek ve Erdem, 2011: 173-174).

Ayrışmalar noktasında Mevlevîlik'te icra edilen müzik tekke musikisi denilen bir türe dâhilken Bektâşiler halk arasında cari bir üslupta müzik icra ederler. Mevlevîler için esas saz ney iken Bektâşiler'de bu sazdır. Her ikisinde de post duası yapılır; birinde bunu yapan şeyh diğerinde ise dede'dir. Mevlevî ayinleri uzun form-

da bestelerken, Bektâşî nefesleri daha kısadır. Mevlevîlerde mutrip heyeti musiki icrası yapar, ayinhanlar okur ve semazenler semâyı icra ederler. Bektâşîlerde zakir (ozan) bu işi yapar gibi ayrışmalar vardır. Bunun yanında iki tarikatın de kurucusu Horasan'da doğmuştur. Ayinler her ikisinde de Hz. Muhammed'in miracını temsil ederler. Cem töreni bu cümleden Hz. Muhammed'in miracı sonrası yapılan "Kırklar Cem'ine" dayanmaktadır (Şimşek ve Erdem, 2011: 164). Kur'an'dan parçalar, gülbanklar okunur. Semâ ve semâh sırasında sağ el göğe sol el yere çevrilir. Her iki ayinde de terennüm bulunur. Semâ ve semâhta yıldızların güneşin etrafında dönüşü simgelenir. Her ikisinde de, dönme gerçekleştirilirken Sol ayak dizden hiç kırılmadan sola doğru döndürülürken, sağ ayak kırılarak kaldırılır ve sağa doğru hafifçe savrulur ve tam bir dönüş gerçekleştirilir ve hareket tekrarlanır (Ayaz ve Sultanova, 2013: 129, 130, 132, 133).

Çarh/Çark: Yaka, gök, talih, yer, devam eden, süren gibi manaları vardır. Dönme, Bektâşî/Alevilikte çar semâhı oynamak, genellikle on iki hizmetin yerine getirildiği cemlerde, kırk yaşını geçmiş kadınlar tarafından oynanan, hızlı ritimli bir semâh. Mevlevîler sağ ayağa çarh sol ayağa direk derler. Semâ sırasında, direk adı verilen sol ayağa dayanılarak, sağ ayak döndürüldüğü için bu adın verildiği kaydedilir (Korkmaz, 1994: 78; Cebecioğlu, 2004: 140).

Müteferrik malumat cümlesinde tasavvuf ıstılahatında Bektâşîler ile Mevlevîlerin birlikte anıldığı darbı meseller de süreçte ortaya çıkmıştır. Bu cümleden olarak tespit edilen birkaç numune tarihi mebde, kültürel süreç ve aktüel oluşumlar bakımından bu iki süreğin/yolun birbiriyle olan alakasına işaret etmek bakımından da önem taşır.

Bektâşinin Çapası, Mevlevînin Çivisi: Bektâşî tekkelerine bağlı vakıflar pek az olduğundan, bu tekkelerde en önemli hizmet, tekke yakınında bulunan arazide ziraatle meşgul olmaktır. Bu da genellikle çapa ile olduğundan Bektâşî müridinin tekke göreceği ilk iş, çapa kullanmayı öğrenmek olurdu. Mevlevîlerde ise semâ ön planda geldiğinden, dervişin ilk bellemesi gereken semâ idi. Semâ da, "semâ tahtası"nın üstünde belletilirdi. Bu tahtanın ortasında, ayak koymak için bir çukur bulunurdu. Ayağı sabit tutmak için de, çukur'un ortasında, müridin sol ayak başparmağı ile orta parmağı arasında tutması gereken bir çivi, vardı. Semâ öğrenmek isteyen için bu çivi, oldukça önemli ve usulüne uygun şekilde yapması gerekli ilk iş olduğundan, tıpkı Bektâşîlerdeki çapa mesabesinde tutulmuştur. Böylece "Bektâşîlerin çapası, Mevlevîlerin çivisi" deyimi ortaya çıkmıştır (Cebecioğlu, 2004: 94). *Allah Deyip Döneriz, Allah Deyip Dururuz*: Bu ifadelerin dayandığı olay şöyle nakledilir: Bir gün Bektâşî, Mevlevî'ye sormuş: Ne der de dönersiniz? Mevlevî de; Allah deyip döneriz, demiş. Bektâşî bu sözü duyunca şu karşılığı vermiş: Biz de Allah deyip dururuz. Bu anlatıma bakılırsa Mevlevî telvinde ve gaybettedir. Bektâşî ise temkinde, sahv ve huzur halindedir. Sufiyye yolu için, her ikisi de sahihtir (Cebecioğlu, 2004: 56). Ni-

hayet Allah demek ve vahdet esasında duran da, dönen de hakka müteveccihdir. Burada kesretteki birlik birliğin kesrette görünmesinin güzel bir örneği Bektâşi-Mevlevî birlikteliğinde görülmektedir.

Son olarak, 19. asırda yaşamış zevat arasında özellikle musikişinaslığı ile şöhret bulmuş olan Haşim Bey hakkında verilen bilgiler kendisinin Bektâşi-Mevlevî meşrep birisi olmasından bahsederler. 19. asırda yetmişmiş Mevlevî bestekâr olarak Hammamizade Dede Efendi, Dellalzâde İsmail Efendinin öğrencisi olan Hacı Haşim Bey, Beşiktaş Mevlevihanesi şeyhi Hasan Nazif Dede ve Eyüb Bahariyesi karşısında Bektâşi şeyhi Hafız Baba'ya intisaplıdır. Çeşitli makamlarda değerli eserleri ve Haşim Bey Mecmuası adıyla bilinen bir şarkı mecmuasının var olduğunu Mahmud Kemal İnal aktarmaktadır (Küçük, 2007: 517). On dokuzuncu asra dair bu malumat Hz. Mevlânâ ve Hacı Bektâş Veli hazretleri zamanında yolu kesişen bu iki dini yapının yolunun son devre kadar ne kadar birlikte bir halde bulunduğunu göstermesi bakımında değerli ve ilginçtir.

Bektâşilik ile Mevlevîlik arasında değişik hususlarda benzeşmelerin esas olarak İslâm ve ona bağlı gelişen kurumsal süreçler olduğu söylenebilir. Benzeşmelerin ayniyet demek olmadığı, bunun menşe birliği veya tarihsel sürecin sonunda yaşanan bir durum olduğu teyiden ifade edilmelidir. Bu cümleden tasavvuf yapılanması bu iki kurumun aynı yüzyıl içinde başlayan serencamında yollarının teorik ve pratik zeminde keşiştiğini gösteren bir durum arz eder. Benzeşen ıstılahlar bu bakımdan mebd ve süreç düzeyinde bir alakayı göstermektedir. Lakin bunların otantik metinlerde kavram tespitlerinin yapılıp bu alakaların daha somut bir zemine oturtulması bundan sonraki süreçte bu alakaların tespiti adına faydalı olacaktır. Konuya genel bir giriş ve bakış mahiyetindeki bu çalışma gelecekte metinler üzerinden yapılacak okumalarla benzeşmelerin zaman ve imkân sınırlarını ortaya koymak konusunda daha değerli malumata kapı açarsa vazifesini ifa etmiş olacaktır. Esasa ve ayrıntıya dair bazı benzerliklere işaret edilen bu çalışmanın gösterdiği durum merakımızı ne zaman ve nerede sorularına taşımalıdır. Din hayatımızın bu iki rüknü olan Mevlevîlik ve Bektâşi-Alevî yollarının muhtevasındaki bu benzeşmelerin umumi bir mahiyette mi yoksa hususi çerçeve dair mi olduğu, hangi tarihte bu yakınlaşmanın yaşandığı ve son zamana kadar sürerek bize kadar nasıl ulaştığı soruları zihinleri meşgul edip cevapları usanmadan aranmalıdır.

Sonnotlar

- ¹ Gülbanklar, Alevî-Bektâşi geleneğinin çerağ, ikrar, sofrâ, ölüm, sünnet, aşure ve nevrüz gibi birçok erkân ve ritüelinde okunmaktadır. Alevilikte-Bektâşilikte, yaygın olmasına rağmen "gülbank alma" ve "gülbank verme"nin erkânı bulunmaktadır. Gülbank ancak seyidzâde-ocakzâde tarafından verilir. Seyyid olmayan kişiler gülbank veremez-okuyamaz. Temel ritüeller dışında dede, pîr ya da ocakzâdeden "gülbank alma"nın çeşitli şartları vardır. Gülbank verilecek kişi ya da ailenin,

Alevî-Bektâşî olması, “yol düşkünlü” olmaması ve ceme katılması gerekir. Talip, herhangi bir sebep olmaksızın pirinden gülbank alamaz, gülbankın alınması için bir niyazın ya da hizmetin yerine getirilmesi şarttır.” İYİYOL, F. (2014). Mevlevî Gülbankları ve Mevlevî Gülbanklarının İşlevsel Açından Tahlili, *Turkish Studies*, 9/6: 583-600.

Kaynakça

- ALKOR, H. (1946). *Mevlevîlik ve Bektâşîlik*. Konya: Yeni Kitap Basımevi.
- AYAZ, N., SULTANOVA, A. (2013). Mevlevîlik ve Bektâşîliğin Simgesi Olan Ayin ve Ayin Müziğinin Karşılıklı Tahlili. *İdil*, 2/7: 119-134
- BALİYET, M., YALÇIN, P. (2010). Hacı Bektâş ve Yunus Emre ya da Türk Ortaçağı Evrenselleşmesi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, 55: 149-160.
- BAŞBUĞ, M.F. (2007). Mevlâna ve Mevlevîlik Felsefesinin Resim Sanatına Etkisi. *Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlâna ve Mevlevîlik – Bildiriler*, 1: 487-506.
- CEBECİOĞLU, E. (1994). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Kitabevi.
- ÇAM, N. (1990). İslâm'da Bazı Fikhî Meselelerin ve Mezheplerin Türk Cami Mimarisinde Tesiri. *Vakıflar Dergisi*, XXI:375-394.
- ÇINAR, B. (2007). Mevlâna'nın Eserlerinde 'Can ve Gönül' Kavramları. *Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlâna ve Mevlevîlik – Bildiriler*, 1: 229-239.
- ERGİN, E. (1995). Türklerde Dini Danslar. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 12: 111-121.
- ENGİN, R., ÇAKIR, A. (2013). Amuca Bektâşîlerinde Sofra ve Sofra Erkânı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, 65: 299-312.
- GÖLPINARLI, A. (1991). *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler*. İstanbul: Ensariyan Yayınevi.
- GÜRAY, C., ŞİMŞEK, E. (2011). Alevilik ve Etkileşim İçine Girdiği Kültürel Yapılar Açısından 'Pervane' Kavramının İrdelenmesi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, 60: 159-180.
- İYİYOL, F. (2014). Mevlevî Gülbankları ve Mevlevî Gülbanklarının İşlevsel Açından Tahlili, *Turkish Studies*, 9/6: 583-600.
- KARA, M. (2006). Doğumunun 800. Yılında Mevlâna ve Mevlevîlik. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15: 1-22.
- KORKMAZ, E. (1994). *Ansiklopedik Alevilik Bektâşîlik Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ant Yayınları.
- KÖKSAL, M.F. (1989). Ayin, Erkan ve Adap Benzerlikleri Açısından Ahilik-Bektâşîlik Münasebetleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, 55: 59-70.
- KÜÇÜK, S. (2007). İstanbul Mevlevihanelerinin Türk Sanat Ve Edebiyat Hayatına Katkıları (XIX. asır). *Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlâna ve Mevlevîlik – Bildiriler*, 1: 507-528.
- ÖZCAN, N. (2004). Mevlevî Ayini. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 29: 464-466.
- PİLAV, S. ve YAZICI, H. M. (2015). Türkçe ve Edebiyat Ders Kitaplarında Yesevîlik, Bektâşîlik ve Mevlevîlik Unsurları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, 73: 105-128.

- SABUNCU, Z. (1998). Mevlevî, Bektâşî, Bayramî Tarikatlerine Bağlı Dört Evliya Menakıpnamesi Üzerine Bir İnceleme. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Boğaziçi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TEMİZKAN, M. (2007). Mevlevî ve Bektâşî Edebiyatında 'Ehl-i Beyt' Teması Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme. *Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlâna ve Mevlevîlik – Bildiriler*, 1: 585-595
- ULUDAĞ, S. (1994). Dede. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 9: 76.
- ÜNLÜSOY, K. (2015). *Anadolu'da Hz. Ali Tasavvurları (XIII. XVI. Yüzyıllar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Vilâyet-nâme. (1995). Yayına Hazırlayan: Abdülbaki Gölpınarlı. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- YILMAZ, G. (2015). Bektâşîlik ve İstanbul'daki Bektâşî Tekkeleri. *The Journal of Ottoman Studies*. XLV: 97-136.
- YOZGATLI NİHÂNÎ. (2015). *Velâyet-nâme-i Hâcî Bektâş-ı Velî*. Yayına Hazırlayan: Orhan Kurtoğlu. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.